"BİR ULUSUN DOĞUŞU"
Amerika'nın Uluslaşma Sürecinde Sinema

Tahir Alper ÇAĞLAYAN[*]

Yaklaşık yüz yıl önce büyük kitlelerle buluşan yedinci sanat sinema, bugün dünyanın her yerinde en büyük kitlelere ulaşan bir sanat dalı ve sürekli gündemi meşgul eden eğlence sektörünün -müzik ile birlikte- iki lokomotifinden biridir. Dünya pazarlarının en büyük payını hem müzikte hem de sinemada ABD elinde bulundurmaktadır.

Amerikan sineması, bugün Avrupa ülkeleri dahil tüm dünya ülkelerinde sinema salonlarının çoğunluğuna egemendir. Bu ise yeni değil, aksine sessiz sinema döneminden beri kısa kesintilerle süre gelen bir durumdur. Amerikan sinemasının farklı ve özel koşullar altında gelişimini sürdürmesinin yanı sıra, elbette ABD'nin dünya dengelerinin her değişiminden sonra daha güçlü bir ülke olmasının da rolü göz ardı edilmemelidir.

Bu yazıda esas olarak Amerikan film sektörünün doğuş ve gelişme dönemlerini kısaca özetleyerek, bu sanat dalının Amerikan halkı üzerinde nasıl birleştirici bir etki kurduğundan bahsedeceğiz.

Sinemanın Doğuşu

"Hareketli görüntü" diye de adlandırılan sinema insanlığın uçmak kadar eski düşlerinden birisiydi. Bu uğurda pek çok denemeler yapılmıştı. İspanya'daki Altamira Mağarası'nda hareketi tasvir edebilmek için çok bacaklı olarak çizilmiş hayvan resminden Eflatun'un "karanlık oda"sına, Yeni Çağ'daki optik buluşlar ve deneysel oyuncaklara kadar çok sayıda örneğe rastlamak mümkündür.

19. yüzyılda Peter Mark Roget'ın "Taumatrop"u icadından sonra, bu süreç hız kazanmış ve hem Avrupa'da hem de Amerika'da birçok mucit birbirinden farklı makineler geliştirmişti. Amerika'da Edison Fransa'da Lumière kardeşler filmler çekmişler, halka açık ilk film gösterisini ise "cinematographe"ı icad eden Lumièreler gerçekleştirmişti.[i]

Sinema ilk yıllarında halk panayırlarında eğlence unsuru olarak yer bulmuş ve Edison ile Lumière tarafından bile geleceği olmayan bir eğlence olarak görülmüştü. Sinemanın içinde barındırdığı gücü fark edenler ise, onu bir sanat ve endüstri kolu haline

---

[*] ***İnşaat Yüksek Mühendisi, MSÜ Sinema Doktora Öğr.***

[i] 28 Aralık 1895'de yapılan bu ilk gösteri, sinemanın doğum tarihi olarak kabul edilir.

getireceklerdi. Fransa'da illüzyon gösterileri yapan Méliès'in sinema filmleri çekmeye başlaması, geleceği yok denilen sinemanın daha fazla kalabalıklarla buluşmasına ve bu potansiyelin herkes tarafından keşfedilmesine yol açmıştı. Karlı bir iş haline gelen sinema öncü film şirketlerinin ürünleriyle tüm dünyada gelişme yoluna girdi. Amerika'da aralarında Edison'un da bulunduğu kimi öncüler, sinemanın ticari boyutunun farkında olmalarına rağmen "sanatsal" boyutunun pek farkında değillerdi. Ta ki Griffith ortaya çıkıp "Bir Ulusun Doğuşu" filmi ile hem Amerikan hem de dünya sinemasını derinden etkileyene kadar...

Amerika'da Sinemanın Yaygınlaşması ve Hollywood

Sinematograf'tan kısa bir süre sonra Biograf adlı cihazla Amerika'da da halka açık gösteriler başladı. Filmler, vodvil programlarının bir parçası olarak müzikhollerde gösteriliyordu. İlk yıllarda üç tane önemli dağıtımcı şirket vardı: Edison, Biograph ve Vitograph. Kar oranları düşük olmakla birlikte bu şirketler asıl karlarını projeksiyon makinelerinin satışından elde ediyorlardı. Film endüstrisinin gelişimini sağlayan en önemli olaylardan biri Nickelodeon adlı sürekli gösteri salonlarının açılmasıydı. Ucuza film seyredilen bu salonlar Amerika'da geniş halk kitlelerinin sinemayı benimsemelerini ve sevmelerini sağladı. 1908'de Amerika'daki Nickelodeon'ların sayısı 10.000'e yaklaşmıştı. 1910'da ise seyirci sayısı haftada 26 milyondu ki bu sayı milli nüfusun %20'sini buluyordu. İlk yıllarda bu salonların çoğu büyük kentlerin işçi kesimlerinde ve göçmenlerin çoğunlukta olduğu bölgelerdeydi ve seyircinin büyük kısmını dil sorunu olan göçmenler oluşturuyordu. Sinema evrensel dil olma özelliğini ortaya koymuştu.

1908'de Edison'un önderliğinde Motion Pictures Patent Company adı altında bir patent şirketi kuruldu. Şirkete üye olmayan bağımsız dağıtımcı ve gösterimcilere film verilmemeye, bağımsız filmleri gösteren ve dağıtan şirketlerin lisansları iptal edilmeye başladı. Patent Company 'kartel'e dönüşmüştü. Kartel kendisine bağımlı çalışan yapımcılar için de bazı kurallar belirlemişti. Film uzunlukları sınırlandırılmış, bu kuralın dışına çıkan filmlerin dağıtılması ve gösterilmesi yasaklanmıştı. Patent Company'e üye olmayanlara Kodak film kullanma izni verilmiyordu. Fiyatlar da şirket tarafından belirleniyor ve sıkı bir şekilde denetleniyordu.

Tüm bu kısıtlamaların etkisiyle bağımsız yapımcılar çalışabilecekleri yeni yerler aramaya başladı. Film endüstrisinin geliştiği New York ve Chicago gibi doğudaki büyük kentlerden batıya Güney Kaliforniya kıyılarına yerleşmeye başladılar.

Diğer yandan Amerika'da da her ülkede olduğu gibi Avrupa'dan gelen filmler de gösteriliyordu. 1910'lardan itibaren süreleri olağandan uzun olan Avrupa filmleri, benzer filmlerden sıkılmış olan seyircinin büyük ilgisini gördü. Bağımsızların da bu tür filmlere yönelmesiyle 'kartel' büyük bir darbe almış oldu. 1910'da bağımsızların en önemli yapımcılarından biri olan Carl Laemmle, 'kartel'in üyelerinden Biograph'ın en önemli oyuncusu Florence Lawrence'ı transfer etti. Büyük reklam yaparak hem Lawrence'ı hem de Mary Pickford'u dünyaya tanıttı. Bu girişim Amerika'da 'star sistemi'nin başlangıcı oldu. Yine Patent Company tarafından dışlanan yapımcılardan Adolph Zukor 'Famous Players' şirketini kurdu. Broadway yıldızları ile anlaşarak iddialı edebiyat uyarlamaları çekmeye başladı.

1915'e kadar geçen sürede Amerikan sineması önemli bir yapısal değişim geçirmiş, Patent Company etkisini yitirmiş, film uzunlukları artmış, yeni kurulan yapımevleriyle beraber her türde film yapılmaya başlanmıştı. 1917'de tekelleri yasaklayan Sherman Yasası ile de Motion Pictures Patent Company iptal edildi. Bu Hollywood'un kurulduğu anlamına geliyordu.

David Wark Griffith ve 'Bir Ulusun Doğuşu'

Güney Kaliforniya'da Los Angeles şehrinin küçük bir mahallesi olan Hollywood, önceleri açık arazileri, deniz ve kumsalı ile tekelin baskısından kaçanları barındıran bir yer iken, zamanla pek çok bağımsız yapımcının da ilgisini çekmeye başladı.

1908'de William N. Selig ağır şartlar nedeniyle tamamlayamadığı "The Count of Monte Cristo-Monte Kristo Kontu"nun çekimlerinin geri kalan kısmını Hollywood'da çekmiş, filmin ardından da buraya yerleşmişti. Selig'den sonra Hollywood'a göç eden Bison yapım şirketi 9 ay içerisinde 185 kısa Western filmi çekmişti. Onları da Laemmle ve Griffith takip etti. 1911'de de ilk çekim platoları kuruldu.

1915'de Griffith Amerikan İç Savaşı'nı konu aldığı filmi "The Birth of A Nation-Bir Ulusun Doğuşu"[ii] ile büyük başarı kazandı. Bu hem ticari anlamda bir başarıydı hem de sinema sanatına yenilikler getiren bir yönetmenin ilk büyük filmi idi. Filmin Güneylilerin tarafını tutması, ırkçılığı yücelten bir yaklaşım sergilemesi büyük eleştiri almış, bazı eyaletlerde gösterimi yasaklanmıştı. Tüm bu eleştiri ve yasaklamalara üstelik bilet fiyatının da 2 dolar olmasına rağmen, salon gişelerinde uzun kuyruklar olmuştu. Diğer yandan ise film içinde özgürlük ve birlik kavramlarına özel vurgu yapılması, iç savaştan beri bu konularda hassasiyet içinde olan Amerikalıları heyecanlandırmıştı.

I. Dünya Savaşı yılları Amerikan sineması için ilk altın çağın başladığı yıllar olmuştu. Yapım şartlarının değiştiği bu dönemde stüdyoların teknik donanımı yenilenirken, star sisteminin bir sonucu olarak hem oyuncu ücretleri hem de diğer maliyetler hızla yükselmişti. Artan maliyetlere karşın gelir ve kar miktarları da artmış, savaş nedeniyle Avrupa'da sinema sektörünün darbe almasının da etkisiyle, dış pazarları büyümüştü. 1919 yılına gelindiğinde Kuzey ve Güney Amerika'da sadece Amerikan filmleri gösteriliyordu; Avrupa'da ise salonlardaki filmlerin %90'ı Amerikan'dı. 10 yıl içinde devasa bir sanayiye dönüşen Amerikan sineması[iii], Avrupa sinemasının anlattıklarını ambalajlayarak, bunlara kendi Western öykülerini ilave edip büyük prodüksiyonlarla, Mary Pickford, Douglas Fairbanks, Charles Chaplin ve Rudolph Valentino gibi yıldızlarıyla Avrupalı seyircinin kalplerini fethetmişti.

Hollywood'un büyüme süreci "sesli film"e geçişin ilk yıllarına (1929-33) kadar devam etti. Bu süreç içersinde yapısal değişimin sonucu olarak yeni yapımevleri ve daha çok kazanan, daha fazla sinemaya sahip olan yeni 'dev'ler doğmuştu. 1928'de Amerikan sinema sanayi 7 büyük şirketin eksenine girmişti. Bu yıllarda sinema salonları da eski canlılığını yitirmeye, seyirci sayılarında düşüş gözlenmeye başlamıştı. Diğer yandan sinemaya sesi getirme yolunda yapılan denemeler ise son noktaya ulaşmıştı. Ancak mevcut teknolojiye sesi eklemek, teknik alt yapının değişmesi ve pek çok ayrı sanayinin bir araya getirilmesi demekti. İflasın eşiğinde olan Warner Brothers Vitaphone adlı ses kayıt cihazına sahip çıkarak, 6 Ekim 1927'de "The Jazz Singer-Caz Şarkıcısı" ile ilk sesli film gösterisini

[ii] "Bir Ulusun Doğuşu" değişik ulusların mensuplarının bir araya gelerek oluşturmaya çalıştıkları 'Amerikalılık' kavramının bundan sonra Hollywood tarafından sürekli olarak altının çizileceğinin ilk habercilerinden sayılmalıdır.

[iii] Sinema tarihçisi Carl Vincent Amerikan sinemasını özetle şöyle tarif ediyor: "Avrupa sinemasından daha kapsamlı bir yapım hacmi, bütün filmlerinin kusursuz tekniği, her çeşitten eserlerin tartışılmaz ilginçliği." Vincent'e göre Avrupa'da sanatsal bireycilik stüdyolarda hala geçerliydi. En başarılı yönetmenler eserlerini senaryodan kurguya kadar neredeyse tek başlarına yaratıyorlardı. Amerika'da ise kolektif ekip çalışması en ince ayrıntısına kadar uygulanıyordu.

gerçekleştirdi. Bu deneme salonlardan yavaş yavaş uzaklaşan seyirciyi tekrar salonlara çekecek, Warner Brothers'ı da gücünün doruğuna çıkaracaktı. Bu değişime ayak uydurabilmek kolay değildi; 1928 Mayıs ayına kadar sadece Warner ve Fox sesli filme geçmişti. Onları birkaç yıl içinde diğerleri de takip edecekti. Artık sessiz sinema çağı sona ermişti.

Sesli Sinemanın Getirdikleri

Sesli sinema kendi sorunlarıyla beraber ve dünya sinemasını derinden sarsarak doğmuştu. Daha önce bahsedilen teknik sorunların dışında filmin anlatım öğelerini kökten değiştirmiş; senaryo, kurgu ve oyun/oyunculuk tekniklerine etki etmişti. Sesli sinemayla birlikte yüzlerce yeni patent devreye girmiş ve American Telephone and Telgraph Co. ve General Electric gibi yeni patent sahipleri doğmuştu. Bu durum yeni bir patent savaşını başlatacaktı.

Sesli sinemaya geçiş sancılarının yaşandığı yıllar, aynı zamanda Wall Street borsasının çöküşü ile başlayan ekonomik bunalım yıllarına rastlıyordu. Bu da Amerikan sinemasının sanayi ve finans teşkilatında büyük etkiler yarattı.

Sinema tarihçisi Lewis Jacob, bu etkilerin sinema yapımlarının karakterini bozmadığını, aksine sermaye alanını genişletip öncekine kıyasla daha çok yoğunlaştırdığını söylüyor. Sesli film yapımının başlangıçta olağanüstü olan harcamaları nedeniyle, artı sermaye yoğunlaşması gerekmiş, bunun sonucunda da sinema sanayi Rockfeller ve Morgan grubu gibi iki finans devinin dolaylı denetimi altına girmişti.

Bağımsızlığın yitirilmesine neden olan 300 milyon dolarlık banka yatırımlarıyla, sesli sinemanın eksiklikleri giderildi. Böylece ekonomik kriz yıllarında daha önce de olduğu gibi, sinema halkın kaçışını sağlayan tek ucuz eğlence aracı oldu.[iv]

Yaratıcı Kuşak ve Amerikan Rüyası

Sessiz sinema döneminde büyük bütçeli tarihi filmler, komediler ve western filmleriyle geniş kitleleri salonlara çeken Amerikan sineması, özellikle yaratıcı kuşak diye adlandırılan yönetmenlerin ortaya çıkması ve yetkin örnekler vermeleriyle sadece teknoloji ve üretim organizasyonu bakımından değil, aynı zamanda sinema dilinin ve estetiğinin evrensel boyutlara ulaşması bakımından da ileri bir düzeye ulaştı. Bu yönetmenlerin izinden gelen başka yaratıcıların katkılarıyla da bugünkü günlerine kadar geldi Hollywood.

Yaratıcı kuşak yaptıkları filmlerle Amerikan insanına yakın öyküleri, evrensel bir sinema diliyle aktarmıştı. Sessiz dönemde sinemaya başlayan John Ford kendine özgü tarzını sesli sinema döneminde yaptığı filmlerle oluşturmuş ve bu yaratıcı kuşağın önemli isimleri arasında yer almıştı.

Ford Western türündeki filmleriyle 180 yıllık Amerikan tarihini konu aldı ve eski Amerika özlemini anlattı. Karakterleri kendisi gibi sert, konuşmayı sevmeyen ama bunun yanı sıra insancıl ve duygusaldı, problemlerini kısa yoldan çözümlerdi. Filmlerinde önemli unsurlardan biri de Kızılderililerdi. Onların medeniyetlerine ve gururlarına hayran olan Ford, yeteneklerini ve kültürlerini doğru biçimde yansıtmıştı.

Ford'u özgün kılan şey, insanoğlunun özgür kişilik yapısına duyduğu tutkudur. Bu bakımdan Amerika'yı yeniden kuran ilk öncülerin geleneğini takip eder. Bu öncüler de

[iv] 1929 krizi düşünüldüğünde, eğer sesli yapımı gerçekleştirme kararları sekiz ay gecikmiş olsaydı, değil seyirciyi sesli sinemayla tanıştırmak, seyircinin azalmasıyla birlikte değişimin bedeli karşılanamayacağı için belki de sinema ticari yaşamını sürdüremeyecekti.

Amerika'ya, ülkelerindeki bağnazlıklardan, baskılardan, yoksulluktan ve hoşgörüsüzlükten yıldıkları ve yeni, özgür bir hayata özlem duydukları için gelmişlerdi. Amerika'yı 'özgürlükler ülkesi' konumuna getiren ve zamanla umutsuzluğa düşen zihinlerdeki 'Amerikan Rüyası' kavramını doğuran da bu özlem olmuştu.

1939'da ilk başyapıtı olan "The Stagecoach-Posta Arabası"nı çeken Ford, bu filmde toplumsal ayrılıklarına rağmen koşullar gereği aynı serüveni yaşamak ve aynı yazgıyı paylaşmak zorunda kalan insanların dayanışmasını, birbirlerini tanıma ve anlama sürecini perdeye yansıttı. Karakterlerin her biri serüven boyunca kaçınılmaz sınamalarla karşılaşacak, kemikleşmiş değer yargılarını sorgulayacak ve sonunda sınamayı kaybedenler tutucu ve ikiyüzlü olanlar olacaktır. Ford sıradan insana yaklaşımını şöyle özetlemiştir:

"Bu benim için bireyleri karşı karşıya getirmenin, birbirlerinin karşısına çıkarmanın yoludur. Bu durum, bu tajik an, onların kendi kendilerini tanımalarını, ne olduklarının bilincine ermelerini; kayıtsızlıklarından, hareketsizliklerinden hatta kopalarından, ***"herhangi biri"*** olmalarından -çünkü, bu onhasayıdı ***"herhangi biri"*** olacaklardı- sıyrılmalarını sağlar. Herhangi birinde olağanüstü yü, günlük olayda kahramanı bulmak, insanı öderinlemesine yüceltmek... Benim yeni dramatik güç, budur ite!"

Amerikan toplumunda ve ideolojisinde egemen olan, bireye ve bireyin özgürlüğüne verilen önemin, toplumsal yaşam içinde bireyin önüne konan fırsatları değerlendirerek ayakta kalabileceği, özgürlüğü ve gücü yakalayabileceği fikrinin sinemadaki temsilcilerinden biri olarak görünür John Ford.

Sıradan insana Amerika'nın önemli bir parçası olduğu hissini veren, tek bir kişinin bile çok şeyi değiştirebileceği düşüncesini savunan bir başka yaratıcı yönetmen de Frank Capra'dır.

Amerika'nın en buhranlı döneminde "American Madness – Amerikan Çılgınlığı" filmiyle dikkatleri üzerine çeken Capra, Sicilya'da doğmuştu. Küçük yaşlarda iken ailesi Amerika'ya göç eden Capra çok fakir bir çocukluk geçirdi. Fakirlikten nefret ediyordu. Teknik eğitim alıp kimya mühendisi olmasına rağmen sinemaya geçen Capra, sinemanın kendisini yükselten sihirli bir halı olduğunu ve Amerika'ya çok şey borçlu olduğunu düşünüyordu. Filmlerinde de bu düşüncenin izleri görülüyordu. John Ford'un deyişiyle Amerikan Rüyası'na inananların ilham kaynağı, büyük bir adam ve büyük bir Amerikalı idi.

Capra'nın kahramanları olağanüstü güçlü ya da olağanüstü akıllı kişiler değillerdi ve her insanın kendinde görmekten hoşlanacağı değerleri taşıyorlardı. Kaybedilmiş bir davayı savunuyorlar ve her şey kötüye gidiyormuş gibi görünse de filmin sonunda mutlaka kazanıyorlardı. Capra'nın en önemli özelliği inandırıcı olması ve zaman içinde eskimemesi idi. Karakterler, olaylar ve atmosfer, her Amerikalının deneyimleri içerisinde yer alıyor, bu yüzden de çok tanıdık geliyordu.

1934'de "It Happened One Night-Bir Gecede Oldu" filmi ile Oscar ödüllerini toplamasının ardından arka arkaya başarılı filmler yaptı. "Mr. Deeds Goes To Town-Mr. Deeds Şehre Gidiyor"[v], "You Can't Take It With You-Para Beraber Gitmez" ve "Mr. Smith

---

[v] "Mr. Deeds Şehre Gidiyor"un öne sürdüğü tez, Amerikan halkının büyük bölümü tarafından kabullenildi. Eğer refah ve barış, bireyin kurtarılmasıyla elde edilecekse, toplumsal örgütlenmeye ne gerek vardı? Orta sınıfları, yaşamlarını kontrol